

Іван Раковський (Львів)

АНТРОПОЛОГІЧНА ХАРАКТЕРИСТИКА ШЕВЧЕНКА.

Постать кожної людини залежить від законів розвитку живих творів природи, між якими закон спадщинності займає одне з перших місць. Навіть, приймаючи за правдиві погляди відомого генетика Ляховського (Georges Lakhovsky, Le Racisme, Paris, 1934), що, мовляв, основним чинником розвитку живин природи є географічне положення й геологічні властивості їх батьківщини, ми не можемо заперечити закону спадщинності, бо з досвіду знаємо, що в кожній околиці і в кожній країні є дуже різnorodні породи родів живин, що там живуть, та що прикмети батьків переходять у спадщині на їх потомство. На цьому власне і спирається поділ кожного роду живин на породи або раси, на цій основі ми розрізняємо теж породи або раси людського роду.

Як це воно й не дивно, але саме питання породи або раси людини й досі не роз'яснене як-слід. Правду сказати, ми й досі не знаємо, які були первісні й які тепер є головні породи людини, які є їх відміни, чи витвори суміші. Тимто тепер краще не вживати терміну „раса“, а „расовий тип“, не пересуджуючи того, чи ці „расові типи“ є справжніми расами, чи тільки їх відмінами, а може їх мішанцями.

Стоячи на цьому становищі, ми розрізняємо в Європі, що, як відомо, заселена переважно білою расою, такі головні расові типи:

1. нордійці — високорослі, довгоголові, довголиці білявці, з ясними, звичайно синіми очима, з вузьким і рівним носом; вони заселяють північну Німеччину, південну Англію, Скандинавію й береги Балтійського моря, звідкля втіскаються глибоко в Середню і Східню Європу;

2. валдайці або субнордійці — високі, круглоголові, середньолиці білявці, з ясними, звичайно сивими очима, з коротким, кирпатим носом; заселяють східньо-північну Німеччину, північну Польщу й західню Московщину;

3. східньо-балтійці — низькі, круглавоголові, широколиці білявці, з ясними, звичайно сивими очима, з коротким, широким,

кирпатим носом; займають прибалтійські краї, середню Польщу, Білорусь, середню Московщину;

4. альпійці — низькі, круглоголові, широколиці чорнявці, з карими очима, з коротким носом; займають головню альпійські й сумежні краї;

5. ядранці або динарці — високі, круглоголові, довголиці чорнявці з карими очима, з вузьким, рівним, часто вірлиним носом; панівний тип — у Хорватії, Сербії і в Україні;

6. середземноморці — низькі, довгоголові, вузьколиці чорнявці, з карими очима та з досить вузьким носом; заселяють країни над Середземним морем.

Тепер у кожному краю й у кожного народу подибуємо представників усіх згаданих расових типів та їх відмін і мішанців; тільки різниці у відсотковому відношенні згаданих типів є прикметні для поодиноких народів і надають їм своє расове тавро. Оттак північні німці є переважно нордійського типу, а південні — альпійського типу; північні італійці так узагалі — нордійського, а південні — середземноморського типу; серби у значній більшості ядранського типу, а українці у значній кількості ядранського типу із значним відсотком типів альпійського, а також східнобалтійського та з малою домішкою нордійського й середземноморського.

Розуміється, що для нас дуже цікаво й важно знати, який антропологічний тип уявляє собою геній українського народу — Тарас Шевченко. Нажаль, тепер важко докладно відповісти на це питання. Ми не маємо ніяких строго наукових антропологічних pomірів чи описів нашого великого поета, а описи його постаті, що їх полишили нам його сучасники, дуже недокладні, а то й суперечні. Тільки через порівняння цих описів із портретами, і передусім автопортретами та тогочасними фотографіями, можна подати приблизну антропологічну характеристику поета, — нею ми мусимо вдовольтися доти, доки докладні антропометричні поміри на костях, якщо вони ще залишилися, не усунуть усіх непевностей.

*

Безумовно найвірніші дані про постать Шевченка подає нам урядовий „Формулярный списокъ о службѣ линейнаго Оренбургскаго баталіона Нр. 1. рядового Тараса Шевченко — Февраля 24 дня 1854 года” (Д. І. Яворницький, Матеріали до біографії Т. Г. Шевченка, Катеринослав, 1909). В ньому подані такі дані: „Мірою — 2 аршини, 5 вершків (себто 1644,6 міліметрів) ...обличчя чисте, волосся на голові і на бровах темно русяве, очі темносірі, ніс звичайний”. Цей опис, зладжений, правда, не антропологом, але людиною, яка урядово була обов'язана вписувати по змозі докладні дані про постать новобранців і, мабуть, мала вже вправу в цій роботі — має для нас безперечно велику вартість.

Дуже важні теж описи постаті Шевченка з часів перед засланням, бо він був тоді в силі віку, не знищений пізнішим важким життям у неволі. І так, Афанасєв-Чужбинський (Ал. Афанасєв-Чужбинський, Воспоминанія о Шевченкѣ, СПб, 1861) пише про нашого поета: „...середнього росту, кремезний; на першій погляд обличчя його здавалося звичайним, але очі світилися таким розумним і виразистим блиском, що я мимоволі звернув на нього увагу”. Цей опис відноситься до літа 1843. р. Селецький (Записки П. Д. Селецького, „Кіевская Старина”, 1884), що зустрів Шевченка в Рєшніних із кінцем 1843. або з початком 1844. р. в Яготині, зазначає, що Шевченко „середнього росту, широкоплечий, сильної і здорової будови тіла, рябий (з слідами перебутої віспи), з мутними, карими, розумними очима, кремезний, вайлуватий...”. Подібно описує Шевченка й петрашевець Момбеллі, у своєму деннику з 1847. р.: „Він середнього росту, плечистий і загалом сильної будови тіла, стан його широкий... а проте він не грубий; обличчя кругле, борода й вуса завжди виголені, а залички обіймали ціле обличчя кругом, волосся стрижене по-козацьки, але зачесане взад; він не брүнєт і не блондин, але більше брүнєт...; риси обличчя звичайні; постава й загалом вираз обличчя виявляли відвагу; невеликі очі блищали енергією” (Русское Богатство, V, СПб., 1911, ст. 109).

Фотографія Шевченка з р. 1858.
(в Музею Наук. Тов. ім. Шевченка).

До часів після заслання треба віднести передусім опис, поданий Тургєневим (Т. Г. Шевченко, Кобзарь, Прага, 1876. р.), що так описує поета: „широкоплечий, присадкуватий, ...голова гостроверха, майже цілком лиса, чоло високе, зморщувате, голова широка, так званий «качачий» ніс, густі вуса, що закривали губи; малі, сірі очі... рухи спокійні, хід поважний, постать отяжіла, мало поворотна...”. Досить докладно описує Шевченка Яшовський (М. Яшовський, Спомини про Шевченка з 1859. р., „Записки Н. Т. Ш.”, т. СХІХ—СХХ, Львів, 1917), що мав бачити його 1859. року на Поділлі в балтському повіті: „...руки в нього були малі, білі, мовби у панночки... росту був середнього, барчистий, собою повний, але не дуже; лице мав чисте, біле, загалом бліде, очі голубі, хороші,

погляд милий, брови тонкі, вуси повні, козацькі, чоло високе, над ним лисина, руки малі, дуже гарні, білі; ціла постава його була дуже величава, поважна й незвичайна...". Але ж проф. Павло Зайцев (у приватному листі до автора) запевнює, що Шевченко був, правда, на Поділлі 1846. р., однак тоді в балтському повіті не був, а в 1859. р. загалом на Україну не їздив, а таксамо не згідні з правдою й деякі інші подробиці, які наводить згаданий автор. Тимто проф. П. Зайцев переконаний, що Яшовський описав Шевченка або на основі того, що чув від інших осіб, які добре знали поета, або на основі фотографії. Дуже можливо, що Яшовський

дійсно десь принагідно бачив Шевченка та після багатьох літ поплутав літа й місцевості. У всякому разі слід зазначити, і проф. П. Зайцев із цим теж погоджується, що опис Яшовського, поминаючи барву очей, дуже вірний.

Із згаданими описами поетати Шевченка погоджуються також і короткі згадки про поета й інших його сучасників.

Чалий (М. К. Чалый, *Жизнь и произведения Т. Шевченка*, Київ, 1882) пише: „Шевченко був дебелий, середнього росту, сильного, майже залізного здоровля...". Суханов-Подколзін (Б. Сухановъ-Подколзинъ, *Воспоминанія о Т. Г. Шевченкѣ его случайнаго ученика*, „*Кіевская Старина*“, т. XI. Київ, 1885) каже про

Посмертна маска Шевченка
зпереду (зі збірок Музею Науко-
вого Тов. ім. Шевченка).

нього: „...низький, лисий, вусатий...". Катерина Юнге з гр. Толстих (Е. Юнге, *Изъ моихъ воспоминаній 1843—1860 гг.*, „*Вѣстникъ Европы*“, т. 232, СПб, 1905) так описує Шевченка, після його повороту із заслання: „...середнього росту, скоріш повний, ніж худий, із буйною бородою, з добрими, повними сліз очима...". Кониський (Ол. Кониський, *Тарас Шевченко-Грушівський*, хроніка його життя, „*Збірник Фільологічної Секції Н. Т. Ш.*“, т. I, Львів, 1898) згадує тільки коротко: „ясно-блакитні очі поета впилися в красу Києва...“, а Микешин (М. Микѣшинъ, „*Кобзарь*“, Прага, 1876) каже: „...нервово ходив він сюди й туди, понуро споглядаючи зпід густих брів своїми ясними очима...“.

Ось тільки знаємо про постать Шевченка з описів його сучасників, які майже всі жили з ним у дуже близьких, а то й дружніх відносинах. Доповнити ці скупі відомості можемо ще фотографіями, знятими з поета ще за його життя. Нажаль, їх небагато, й усі — вже після повороту із заслання. До найгарніших загально відомих належить безперечно фотографія, яка зберігається в Культурно-історичному Музею Наукового Товариства ім. Шевченка у Львові. Вона була власністю відомого мистця Опанаса Сластьона, який прислав її в подарунку Товариству¹).

Як бачимо, на фотографії (ст. 79) виступає вгорі широке, сильно випукле чоло, густі вистайні брови, досить малі, але виразисті очі, вгорі досить широке, але додолу звужене обличчя, мірно довгий, на кінці трохи згрубілий ніс, з досить сильно вглибленим переніссям, тимто легко кирпатий, великі „козацькі” вуса й малі вуха; нижче вуха можна помітити трохи вистайний кут долішньої щелепи.

Важним причинком до пізнання постаті нашого поета є також портрети, особливо мальовані олійними фарбами, на яких утривалена барва волосся, очей і шкіри. Із цих потребів для нас найбільш цінний автопортрет поета в молодому віці, що його гарна відбитка поміщена у відомій праці Новицького (Ол. Новицький, Т. Шевченко як маляр, Львів — Москва, 1914), бо там, мабуть, найвірніше віддані молодечі риси поета, які пізніше після заслання дуже змінилися. На цьому автопортреті ми бачимо Шевченка з буйним темнорусим волоссям на голові, високим пукластим чолом, вистайними густими бровами, глибокими, великими, яснокарими очима, рівним легко піднесеним

Посмертна маска Шевченка збоку.

¹) Фотографію цю робив мистець Досс, здається, в 1858. р. (на кожний випадок — перед 1860 р.) в Петербурзі; по його смерті клішу її добув собі від удовиці Д. Здобнов, його колишній учень, і ця фотографія зроблена вже в ателіє Д. С. Здобнова, Петербург, Невський проспект, ч. 10. Фотографію цю дістав мистець О. Сластьон 1905. р. і прислав її (1913. р.) Товариству в гарних мистецьких рамках, витиснених у народніх мотивах.

носом і видовженим, хоч угорі досить широким обличчям²⁾). В автопортретах, намальованих уже після заслання, Шевченко виявляє себе з помітно довгим обличчям, довгим, рівним носом і надто великими вусами, що, очевидно, є витвором мистецької уяви. На портретах, рисованих тогочасними мистцями, що змальовують Шевченка вже після заслання, обличчя завжди широке й досить коротке з помітною лисиною та коротким, на кінці згубленим носом.

А проте найціннішим матеріалом для пізнання вигляду Шевченкового обличчя є така його посмертна маска, зладжена його приятелями в Академії Мистецтв зараз після його смерті. Наскільки нам відомо, таких посмертних масок зроблено 3, з них одну у 80. рр. XIX. ст. члени київської Старої Громади переслали до Наукового Товариства ім. Шевченка у Львові.

На фотографіях посмертної маски (ст. 80. і 81.) наглядно бачимо, як насправді виглядало обличчя нашого поета, й переконуємося, що згадані прикмети, зазначені на фотографіях, на масці виступають дуже помітно. Для антропологічних цілей така посмертна маска дуже цінна, бо на ній можна поробити що-найкращі міри. Ось найважливіші з них:

найбільша ширина голови	165 мм	висота обличчя носо-підбор.	128 мм
найбільша висота голови	131 мм	висота губно-підборіддя	46 мм
найменша ширина чола	130 мм	довжина губ	52 мм
найбіль. двоярмова шир. лиця	139 мм	ширина губ	6 мм
довжина носа	52 мм	довжина вуха	67 мм
ширина носа	40 мм	ширина вуха	38 мм

Розуміється, що довжини черепа на посмертній масці виміряти не можна, але ж, уvažуючи фотографії Шевченка, де він знятий збоку або з похиленою головою, можна припускати, що ця довжина повинна була мати яких 192 мм. На підставі згаданих мірів можна обчислити такі показники (індекси), конечні для антропологічної характеристики постаті поета:

головний	86	лицевий загальний	108
висотний	68	лицевий морфологіч.	92
чоловий	94	носовий	76,5

Подані числа вказують на те, що Шевченко був сильно круглоголовий (брахікефал), з високим черепом (гіпсікефал), високим, при підставі вузьким, а угорі випуклим чолом (стенометоп), із середньо довгим обличчям (мезопротоп) та з носом середньо довгим (мезоррін), легко кирпатим.

Коли додамо до цього згаданий середній ріст поета, темно-русу барву його волосся та ясносірі, а може радше яснокарі очі, то

²⁾ Див. ст. 71.

будемо мати всі важніші дані, які дозволять нам відповісти на питання, який расовий тип уявляв Тарас Шевченко.

Середній ріст, кремезна будова тіла й досить широке обличчя з коротким носом, вистайними кутами долішньої щелепи, вказують, що наш поет в основі був представником альпейського типу, але ж трохи видовжена долішня частина обличчя, а також високе чоло й будова рук указували б на ядранську примішку. Біла барва шкіри та ясна барва очей походять, мабуть, від нордійських примішок.

На цій основі ми можемо з великою ймовірністю сказати, що Тарас Шевченко уявляв альпейський тип із примішками типів ядранського та нордійського.

Як відомо, представниками згаданих трьох антропологічних типів є найкультурніші народи Європи, тимто й не диво, що сумішка тих трьох типів дала нам найбільшого нашого Генія.

IVAN RAKOVŠKYJ (Lvov)

LE TYPE ANTHROPOLOGIQUE DE ŠEVČENKO.

(Résumé)

Pour définir le type anthropologique de célèbre poète ukrainien Ševčenko (Chevtchenko), l'auteur se base sur les témoignages des contemporains du poète, sur ses autoportraits et les portraits des autres peintres, les photographies et les données antropométriques prises sur le masque posthume. D'après cette documentation il conclut que Ševčenko appartient au type anthropologique alpino-dynarique avec certaines traces du caractère nordique.

